

Sólund : Súlund

Chr. Matras

Í miðöldini æt havið vestan fyri Noregs strendur *Sólundarhaf*, sum vit síggja av Hákunar søgu Hákunarsonar. Søgan, sum íslendingurin Sturla Þórðarson er hildin at hava skrivað í árunum 1264–65, nevnið hetta navnið í tveimum støðum, fyrri ferð (ár 1248) við hesum orðum:

»Alexander Skotakonungr ágirntist mjøk ríki í Suðreyjum ... Hann gerði þat bert fyrir sínum monnum, at hann ætlar eigi at létta, fyrr enn hann hafði sett merki sín austr um Þursasker ok undir sik unnit (ella: brotið) allt Noregs konungs ríki, þat er hann átti fyrir vestan *Solundarhaf* (í øðrum handritum: fyrir vestan *haf*)«.

Aftur er navnið nevnt í søguni í sambandi við hina vanlukku ferðina, sum Hákun kongur gjørdi vestur um hav (1263) til at tryggja ræði sítt fyri vestan:

»Þrim nóttum eptir (ella: fyrir) Seljumannavøku sigldi Hákon konungr í *Solundarhaf* við øllum herinum...«.

Eittans miðaldarrit veit at siga okkum frá, hvussu navnið er íkomið. Tað er eitt orknoyskt handrit úr 15. øld, sum m. a. hevur einastu uppskrift, ið til er, av teirri latínsku Noregssøguni, sum kallað er *Historia Norwegiæ*.¹⁾ Í hesi

¹⁾ Viðvíkjandi *Historia Norwegiæ* er nóg mikið at vísa á greinina í Kulturhist. leksikon for nord. middelalder (VI, 585–587) og tær bókmentir um hana, sum har eru nevndar. Sí eisini nýnorsku týðingina hjá Halvdan Koht í »Den eldste Noregs-historia« (Oslo 1950). H. N.

søguni, sum eisini landaliga lýsir hitt gamla Noregsveldið, er so tikið til, at úti fyri Gulatingsløgum eru oyggjar, sum fólkið har nevnir *Sólundir*, og eftir teimum verður havið ímillum Noregs og Írlands kallað *Sólundarhaf*:

»Sunt (er)go jnsule p(re)iacentes gulacie que ab jncolis *solunde* no(m)i(n)ant(ur), unde *solundicum mare* dictum quod jnter norwegia(m) et jbernia(m) fluit, jn quo sunt orchades jnsule...« (Monumenta Historica Norvegiæ, bls. 209).

Navnið *Sólundarhaf* kemur av oyggjarnavni (í eintali), *Sólund*, og sama er at siga um skaldsliga navnið í ørindi (leysavísa 38) í Kormáks søgu: í *Sólundar sundi*. Hetta *Sólund* er óivað navn á somu oygni, sum nevnd er í oyggjanavnatuluni í Snorra Eddu (II, 492) »Solvnd«. Annars er navnið í miðaldarskriftum altíð nevnt í fleirtali, *Sólundir* (í Friðþjófs søgu: *Sólundar*). Fleirtalsformurin er helst íkomin av tí, at í miðöldini hava menn hugsað um tvær høvuðsoyggjar, *Sólund* ytru og *Sólund* innaru. *Sulen* eita oyggjarnar nú, eru ella hava verið eitt prestagjald. Hesin nýnorski navnformurin kemur av eintalsforminum. — *Sulen* eru oyggjar vestanvert við Sognfjarðarmunnan. Haðan varð, sum íslensk miðaldarrit vátta, ofta lagt frá landi, tá ið menn sigldu vestur í hav. Um ferð Skalla-Gríms og Kvældúlvs til Íslands er sagt í Egils søgu: »Þeir sigldu í eyjar þær, er *Sólundir* heita; þat eru margar eyjar ok stórar ok svá vágskornar, at þat er mælt, at þar munu fáir menn

halda summir av fyrstu tíð vera skrivaða seint í 12. öld, aðrir onkuns-tíð í 13. öld. Sjáldan er nevnt, at handritið, sum tað nú er, hevur eyðs-kenni, sum vísa vestureftir, mest ímóti Orknoyggjum. Eg skal nevna slík eyðkenni: 1. bókin sigur, at Ólavur Tryggvason var føddur í Orkn-oyggjum; 2. nevnir *Peti*, t. e. Piktar, sum elstu íbúgvar Orknoya, og sigur frá, hví tað eitur Pétlandsfjørðr (*Petlandicum mare*) — um norr. Péttar ella Péttir, sí A. Sommerfelt í Lochlann (I,218); 3. nevnir ein-oygdan hval (sbr. grein mína um døgling, Saga och Sed 1960, bls. 1); 4. hevur frásøgnina um Føroyar (sí Fróðskaparrit VIII, 40); 5. greiðir frá, hví havið, sum Orknoyggjar liggja í, eitur *Sólundarhaf* (*Solundi-cum mare*).

vita um allar hafnir« (Íslenzk Fornrit II, 66). Men í Landnámabók (útg. 1900, bls. 138) er sagt um somu ferð, at »þeir lágu til hafs í Sólundum (skr. Solvndum)«, t. e. teir biðaðu eftir líkindum, eftir byri, har. Um Harald kong Gormsson, sum ætlaði sær at gera hevndarferð við heri til Íslands, er sagt í Jómsvikinga søgu (útg. 1882, bls. 35), at »konungrinn lá þá í Sólundum«, men Óláfs saga Tryggvasonar en mesta (útg. 1958, bls. 170) kallar oyggjarnar »Selundir«. Í sambandi við Harald harðráða og ferð hansara, feigdarferðina, vestur til Onglands eru Sólundir nevndar. — Vit skulu aftur at hesum her bert nevna tveir staðir úr Hauksbók (14. öld; útg. 1892—96), báðar úr Hemings tátti. Bls. 333 stendur: »... Þer(si) herr allr kom saman i Solundum...« Á bls. 335: »Sva er sagt þa er konvngur la i Sulundum. Þa sigldi þar eitt Grænlandz far af hafi...« Báðir hesir formarnir »Solundum« og »Sulundum« eru eftir uppskrift av blað, sum nú er burtur. Uppskriftina hevur — sum Jón Helgason sigur mær — Ásgeir Jónsson (skrivari hjá Torfæusi) gjørt í Keyptannahavn veturin 1697—98.

Øll rit úr miðöld, íslensk og norsk (sí Dipl. Norv. XII, 155, 159, 160, 230), hava formin Sólund (skr. Solund, Solvnd), øll uttan Hauksbók (bls. 335), sum hevur Súlund. Men hetta er nóg mikið til at prógva okkum, at nútíðarformurin *Sulen* er framvaksin úr miðaldarformi *Súlund*. Henda navnformin, sum hevur *ú* og ikki *ó*, kendi ikki Amund B. Larsen, tá ið hann gav út »Sognemálene« (1922—26). Hann hevði tí bert formin Sólund í huganum, tá ið hann har skrivaði um navnið.

Styrk fær formurin Súlund frá føroyskum orði, sum eitur *súlunda* v., tað sama, sum á íslenskum eitur *sólunda* v. Hetta sagnorðið fær, sum vit skulu royna at prógva, ikki verið annað enn avleiðsla av hinum í víkingatíðini og miðöldini víða gitna oyggjarnavninum, sum gav havinum vestan fyri Noreg navnið »Sólundarhaf«, »Solundicum mare«. Hetta havið man í miðöldini eisini hava itið »Súlundarhaf«.

Leingi hevði eg havt varhugan av, at føroyska sagnorðið

súlunda hevði okkurt samband við norska staðarnavnið, sum í miðöld varð skrivað »Sólund(ir)«. Tá visti eg, at føroyska orðið æt á íslenskum *sólunda*, men tá ið eg so seinni fann, at staðarnavnið áður eisini æt »Súlundir«, helt eg meg fáa vissu fyri, at samband er ímillum navn og sagnorð. Tá ið eg so fór at kanna málið, varð eg ikki litið bilsin, tí tá sá eg, at longu í 17. øld høvdu íslendingar funnið, at íslenska sagnorðið »*sólunda*« var avleiðsla av navninum »Sólundir«. Um hetta verður røtt seinni.

Formliga prógv mitt er hetta: Vit hava fyri okkum eitt sagnorð *sólunda* : *sólunda* við sjáldsamari ending *-unda*. Slík sagnorð fáa valla verið íkomin á annan hátt enn sum avleiðsla av navnorði við endingini *-und* f. Soleiðis er í hvussu er við teimum báðum einastu sagnorðunum av hesum formi, sum mær eru kunnug úr teimum vestaru norðanmálunum, *øfunda* og *tíunda* — av navnorðunum *øfund* f. og *tíund* f. Fara vit eftir hesum, verður støðið undir *sólunda* : *sólunda* navnorðið *sólund* : *sólund*. Slíkt orð er, tað vit vita, ikki til uttan sum staðarnavn, og tá liggur næst fyri at hugsa um tað týðningarmesta og tiltíknasta oyggjarnavnið hjá monnum, sum sigldu vestur um hav, hjá teimum, ið sigldu »Sólundarhaf«. Er henda greiðingin bein — formliga, tykir mær, hevur hon gott á at standa — hava menn, føroyingar sum íslendingar og kanska aðrir vestanmenn, gjørt sær sagnorðið burtur úr navninum Sólund(ir) : Sólund(ir).

Guðmundur Andrússon (d. 1654) er fyrsti maður, tað vit vita, sum hevur fest íslenska sagnorðið »*sólunda*« á blað, og er hann fyrstur at seta tað í samband við norska staðarnavnið. Í orðabók hansara, *Lexicon Islandicum*, sum P. J. Resen gav út í 1683, stendur hetta: »*At solunda* / *Perdere, Jacturam facere, ab Insulis qvibusdam Norvegiæ, qvæ sol= under appellatæ, eo qvod Naves ibi pereant*«. Næstu umrøðu finna vit í glosusavni úr seinna helmingi av 17. øld, »*Fæin fornæle*« (AM 738, 4to, bl. 33 v), har so er tikið til: »*Solunda* h(eita) eyar við Noreg, þar voru opt rænd

skip því er sagt það *solundist* sem fer«¹⁾). Sum Jakob Benediktsson sigur (hann hefur sagt mær frá tilfarinum hjá Orðabók Háskóla Íslands), er her »skyldeleikinn við Guðm. Andr. auðsær, en merkingin *sólundast* = *glatast* kemur fram.« Samlík merking er til skjals í tveimur stöðum (bls. 87) í Arne Magnussons Håndskriftfortegnelser (Khn. 1909): »hefur það (t. e. handrit) so sidan hia Þormodi *sólundast*« (t. e. er horvið, burturfarið), og »hefði sin kona saman packad hans papirer, og hefði þá eitt og annad *sólundast*«. Kanska er ekki av leið at nevna her, hvussu N. Mohr (d. 1790) í feroyska orðabókarhandriti sínum (sí seinni) týðir íslenska orðið *sólundaz*: »occidere, disparere, deperdi.« Um Mohrs roynd til at greiða upprunan hjá íslenska orðinum, sí seinni. Jón Ólafsson hefur í *Lexicon Islandicum* (AM 433, fol.) hetta um orð okkara: »at *soolunda* act. et p. i.(?) polys. vulgò pro perdere, vel proptem(!) incuriam amittere, videtur Compositum a *Sol* et *undan* qvasi extra solem, id ex conspectu remotum.« Sbr. í sama stað: »*Soolundan* f. perdendi actus.« Björn Halldórsson fylgir Guðmundi Andréssyni í týðing síni: »*Sólunda* (at *sólunda*), perdere, jacturam facere« (í týðing Rasks: »tabe, spilde, miste«). Í nútíðarmáli, sigur J. B., merkir *sólunda* bert »eyða« (t. e. spilla burtur), ella sum stendur í orðabókum: »bortødsle, sætte over styr« (Blöndal), »squander (away), waste, s. eigum sínum« (Zoëga, 1951), »bortslösa, s.e—u« (Isländsk—Svensk Ordbok, 1955).

Um feroyska sagnorðið *súlunda* er fyrst at siga, at það nú á dögum mest verður framborið »*súlinda*« (eins og sagt

¹⁾ Sbr. »Fornyrde vr frodleiks bokum samantekinn« (AM 166a, 8vo, bl. 98v): »Solundar h(eita) eiar vid noreg þar uoru hafner godar, en opt rænd skip af uijkingum, þui er kallad það solundist sem ferst«. Næstan orðrætt finna vit somu frágreiðing í handritinum »Nockur Fornyrði vr Gømlum Saugnum og frodleyks Bokum samann tekinn epter A B C« (AM 161, 8vo, bl. 3). Sbr. eisini Björn Halldórsson: »*Solundir*, f. pl. insulæ norvegicæ alim (!) ob piratas periculosæ« (týðing Rasks: nogle Øer ved Norge, som forðum bleve meget foruroligede af Sørovere).

verður »øvinda, tigginda« fyrri øvunda, tiggjunda). Í 1780-árunum er tað á fyrsta sinni skriftfest. Um Nicolai Mohr sjálvur hevur hoyrt orðið og skrivað tað upp, ella tað er J. C. Svabo, sum fann tað á Føroyaferð síni í 1781–82, víta vit ikki. Men tað er bert til í tí handritinum av Svabo- orðabókini, sum N. M. hevur skrivað (Ny kgl. Saml. 1287. fol.). Har er orðið *súlundaður* sagt at vera lýsingarorð, sum ikki er til uttan í hvørkikyni í orðafellinum »alt var súlundað«. Greinin øll er henda: »*Súlundavur* adj. adhibetur tantum in genere neutro et in hac locutione: *alt vëar súlunda*, alt var til Ende, forbi ell. opædt, omne consumtum fuit. Isl. *solundaz*, occidere, disparere, deperdi, ab *sol*, & *undir*, deorsum, sub horizontem.« Annars er orðið ikki uppskrivað fyrr enn í okkara tíð. Símun av Skarði hevur (1931, frá konu, sum slektað var úr Elduvík) *súlundaður* adj. við dansku týðingini »opbrugt, ødelagt.« Aðra uppskrift hevur S. av Sk. (eisini frá 1931), úr tátti, sum hann hevur lært í Kunoyinni (hildið er, at tátturin er komin hagar av Skála). Her man merkingin vera »uppi, etið upp á svaðasvørði«: »Tá ið alt var *súlundað* / læt hann aftur knarva / Tann sum elstur av tykkum er / hann skal fylgsnið arva. / / Fyrsti skal arva fylgsnið / annar skal arva jørð / Triði skal arva tað besta / tað er mín lendagjørð.« Vit taka nú nøkur dømi afturat, sum eins og hesi bæði seinnu, eru úr tilfarinum hjá føroysku orðabókini. Tá ið sagt verður eitt nú: Nú er alt *súlundað*, merkir tað aloftast »nú er (ofta óvæntað) tikið so nógv av einumhvørjum, at einki er eftir,« »nú er alt farið ella mist,« »nú er endi í hendi,« (ofta um mat, sum pískað hevur verið av) »etið upp á svaðasvørði« o. til. Eisini sum gerðsøgn er orðið til. At *súlunda* er »at taka alt, so einki er eftir, gera bart, gera enda á,« eisini »eta upp á svaðasvørði«: Nú hava tit *súlundað* tað (sagt t. d. við børn, sum hava gingið á okkurt matkent, so einki er eftir, tá ið til skal takast); teir munnu fara at *súlunda* (»*súlenda*«) tað til síðst (t. e. basa tí ella gera enda á tí; Skopun); (nýtt við hvørjumfalli; Heðin Brú,

Flókatröll, 43) einki ófriski . . . , ið herjaði á og súlundaði (»súlendaði«) øllum lívshug (t. e. beindi fyri); (úr Kunoy) nú hava teir súlundað tað burtur (eitt sindur veikari enn »søplað tað burtur«). Við Gjógv kunnu tey siga: at súlunda ein (at ama burtur av honum), hann súlundar hann (ger hann søran); (í hoyna, hvirla kom og tók alt hoyggið út á sjógv, tá segði maðurin) eg var(ð) súlundaður fyri hoyggi; (nótakast hevði verið, tá ið maður kom eftir sínum parti, var eingin partur, segði) eg var(ð) súlundaður. Aðra staðni í Eysturoynni kunnu smádreingir í illsynni taka so til: Eg skal súlunda teg (t. e. beina fyri tær). Eg kann leggja afturat, at Tróndur Olsen í eini týðing (Johs. V. Jensen, Nornagestur, 27) fyri »fortæres« hevur »súlundast«. — Sandoyarformurin »súlenda« kemur helst av mistýðing; tey hava hildið, at fyrri partur av orðinum var *súla* f. (vaðsúla) og seinni partur *enda* v. (t. e. snørið er alt runnið niður, endi er í hendi).

Sum vit hava sæð, settu íslendingar í 17. öld íslenska sagnorðið »sólunda« í samband við »Sólundir«, Guðmundur Andrússon sigur tað komast av tí, at har fórust (»pereant«) ofta skip, maðurin, ið skrivaði »Fornyrði« sigur tað vera tí, at har varð ofta rænt av skipum (»opt rænd skip af víkingum«). Hvat ið hesir menninir hava á at standa, vita vit ikki. Kanska gita teir hvør í sínum lagi. At skip, sum sigldu úr »Sólundum« vestur í hav, sigldu »Sólundarhaf«, mangan ikki spurdust aftur, ivast eingin í. Men sigur ikki Guðm. Andr., at skip týndust við oyggjarnar (»naves ibi pereant«)? Hetta er, tað vit nú vita, ikki grett aðra staðni. Nærri tí, sum »Fornyrða«-skrivarin greinir frá, er tað, sum Bjørn hitdølakappi sigur í háðøringi um sambíðil sín (Íslenzk Fornrit III, 144): »Sátt við, sveinn enn hvíti, sviptr auði ok giptu, . . . ofund í Sólundum, þás . . . reyttak (Finnur Jónsson, Skjaldedigtn. I, 279: ræntak; handr.: reyntag), . . . af þér bæði . . . knørr ok aura«. Her er nevnd hending í »Sólundum«, har frá manni eru tikin bæði skip og farmur. Man »Fornyrða«-maðurin hava havt okkurt

slíkt í huga?¹⁾ — Vit fáa lagt afturat her: so seint sum í Þorsteins søgu Geirnefjufóstra — hetta er søga samansett í fyrra parti av 19. øld. Høvundur: Gísli Konráðssonar — eru tær nevndu norsku oyggjarnar umrøddar: »Það var á einu sumri, at þeir mættu víkingum við Sólundir ok lögðu til orrustu við þeir«, Íslendinga Sögur (Guðni Jónsson gav út) VIII, 402, sbr. eisini bls. 424: »Frá hann þá, at Fljótamenn lágu við Sólundir.«

Sum áður er nevnt, er lítið at ivast í, at *súlunda* er komið av oyggja(r)navninum *Súlund(ir)* og *sólunda* av sama navni í tí vanliga skriftforminum í miðöld: *Sólund(ir)*. Vit hava so statt eitt gamalt sagnorð, sum er gjørt burtur úr staðarnavni, ja so gamalt er hetta sagnorðið, at vit, av tí at tað er til bæði í Føroyum og í Íslandi tora at siga, at tað eftir øllum líkindum er íkomið í vikingatíðini. Sagnorð, sum gjørd eru á sama hátt sum okkara orð, eru helst ikki mong í tali, og tey, sum mær eru kunnug úr øðrum tungumálum, eru úr 19. (ella 20.) øld, t. d. enskt *shangai* »to drug or make drunk and ship as a sailor« (U. S. A. 1871, Ongland 1887) av Shanghai og svenska orðið *baggböla* »skövlande avverka skog« (frá 1860-árunum) av Baggböle í Västerbotten.

Vit fara nú at enda at spyrja: hvør formurin av norska navninum er eldri, Súlund ella Sólund? Um hetta er ilt at siga nakað við vissu. Nýnorski formurin Sulen og føroyska sagnorðið eru, sum vit hava sæð, komin av forminum Súl-

1) Vit kunnu spyrja: eru ikki hjá íslendingum, bæði í fornsøgum og hjá monnum í 17. øld, frásagnir um Sólundir og Brenneyjar (oyggjar í Geytelvarósa) komnar í bland? Í Bjarnar søgu hitdølakappa (Ísl. Fornrit III, 127) er so tikið til: »... leið hans var um Brenneyjar; þat eru margar eyjar ok váru þá litt byggðar. Þar váru í launvágar, ok var þar jafnan herskátt af víkingum ... « Í Egils søgu (Ísl. Fornr. II, 121) er sagt um Brenneyjar: »... þar var í þann tíma víkingabæli mikit, því at þar sigldu kaupskip mjök í gegnum eyjarnar,« og í Kormáks søgu (Ísl. Fornr. VIII, 296): »... kómu við Brenneyjar ... Þar sá þeir fljóta fyrir skip Þorvalds; var hann þar sjálfr ok nokkurir menn með honum; þeir váru ræntir fé öllu, en Steingerðr brott tekin af víkingum ... «

und, sum eisini má hava verið til í Hauksbók. Vit kunnur siga sum so: var upphavsformurinn Súlund — fremst liggur tá at hugsa um orðið *súla* f. (ella *súl*), sum er til í norskum nøvnum, og sum helst merkir »okkurt, sum klovið er« ella skapað sum tað eldra sniðið á vaðsúlu — so kundir hetta verið umgjørt eftir nøvnum, sum byrja við *Sól-*. Nærri fáa vit ikki komið greiðingini av formspurninginum. — Viðvíkjandi royndum at týða navnið *Sulen*, er nóg mikið her at vísa á Norske Gaardnavne XII, 215–16, 536, og Namn och Bygd VI, 58–59.

SUMMARY

The Faroese verb *súlunda*, »destroy, waste, ruin,« with its Icelandic parallel *sólunda*, has most probably its origin in the Viking age. For technical reasons a word of this category must be derived from a noun *súlund* or *sólund* (cf. *ofunda*, vb., from *ofund*, fem.; *tíunda*, vb., from *tíund*, fem.). An appellative *súlund* (or *sólund*) is not known, and has probably never existed. The verb *súlunda* is therefore best explained as a derivative of a place-name *Súlund* : *Sólund* (with the suffix *-und*, fem., a well-known element in several Scandinavian names, especially of islands). A quite famous example is *Sulen*, the name of a group of islands outside the Sognefjord in Norway. The modern Norwegian form of the name goes back to a mediaeval form *Súlund*, sing., cf. the plural »i Sulundum« (*Hauksbók*, p. 335). All other extant mediaeval forms are spelled with *-ó-*: *Sólund*, sing., has only been recorded once (in the enumeration of islands in *Snorra Edda* II, 492), and *Sólundar*, gen., twice (»Sólundar haf« in *Hákonar saga Hákonarsonar*, and »Sólundar sund« in one of the stanzas in *Kormáks saga*), in all other instances the plural is used both in Icelandic and Norwegian sources from the Middle Ages: *Sólundir* and one example of *Sólundar*. According to *Landnáma* and the Kings' Sagas ships used to gather near *Sólundir* before they set out for the voyage to the west. In *Historia Norvegiæ*, a description of Norway and Norwegian history written in the 12th or 13th century only known from an Orcadian MS (15th cent.), it is explained why the sea between Norway and Ireland was called *Sólundarhaf*: »Sunt ergo insulae praeiacentes Gulaciae, quae ab incolis Solundae nominantur, unde *Solundicum mare* dictum, quod inter Norvegiam et Iberniam fluit, in quo sunt Orchades insulae.« Also in this

text the name is spelled with *-ó-*, and if the form reflects Orcadian tradition, people in the Orkneys must have said *Sólundarhaf*, and not *Súlundarhaf* as their kinsmen in the Faroes did, since the Faroese verb *súlunda* can only be derived from the form *Súlund*.

The Icelandic verb *sólunda*, »perdere, jacturam facere,« was already in the 17th century explained as a derivative of the Norwegian place-name *Sólundir*, »eo quod Naves ibi sæpe pereant« (Guðmundur Andrés-son), »þar voru opt rænd skip, því er sagt það sólundist sem fer« (vocabulary in AM 738,40).